

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-29>

УДК 330.8, 378.014, 339.9

ЕКОНОМІКО-ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СТРАТЕГІЇ, МОДЕЛІ, НАСЛІДКИ

ECONOMIC AND HISTORICAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF AN INTERNATIONAL NETWORK OF UNIVERSITIES: STRATEGIES, MODELS, CONSEQUENCES

Білоцерківець Володимир Вікторович

доктор економічних наук, професор,
Український державний університет науки і технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6740-4611>

Завгородня Олена Олександрівна

доктор економічних наук, професор,
Український державний університет науки і технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6546-1356>

Bilotserkivets Volodymyr, Zavorodnia Olena
Ukrainian State University of Science and Technologies

Стаття присвячена дослідженню економічних, соціальних, історичних, технологічних, організаційних тощо засад становлення та розвитку міжнародної мережі закладів вищої освіти. Проведено аналіз основних стратегій та моделей формування та еволюції закладів вищої освіти, виокремлено їх специфічні особливості в історичному та географічному контексті. Виокремлено відповідно до хронологічної лінійки етапи піднесення університетської освіти, окреслено особливості її зародження та становлення на теренах Середземномор'я, Південної, Центральної та Західної Європи. Показано роль університетів у сприянні розквіту національних економік феодальних держав, що забезпечили або автохтонне зародження закладів вищої освіти в межах власних територій або підтримали їх зовнішню імплантацію. Визначено, що історичний розвиток міжнародної європейської мережі закладів вищої освіти обумовив формування сучасної університетської системи, здобутки якої в значній мірі вплинули на еволюцію національної системи вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, заклади вищої освіти, стратегії та моделі розвитку, міжнародна мережа університетів, економічні та історичні засади.

The purpose of the research is to study the economic, social and historical foundations of the formation and development of the international network of higher education institutions, their evolution models and strategies, influence on the formation and further development of the national economies of European countries. The article analyzes the main strategies and models of the formation and evolution of higher education institutions. Their specific features are highlighted in the historical and geographical context. Special attention is paid to the study of the historical and economic component in the multidimensional set of factors that determined and determine the peculiarities of the development of the higher education system on a national and international scale. The stages of the rise of university education are distinguished according to the chronological line. The article analyzes the peculiarities of its origin and development in the Mediterranean, Southern, Central, Western Europe. The meaningful features of the organization of the educational, scientific, methodical process in various models of the formation of higher education institutions are revealed. The role of universities in promoting the flourishing of national (micro-national) economies of feudal states, which ensured either the autochthonous birth of higher education institutions within their own territories or supported their external implantation, is shown. At the same time, the economic conditions of the formation of university education are analyzed. It is shown that an important factor in the effective development of higher education institutions was the political competition between those in power. The role of providing numerous donations on their part, with the corresponding establishment of patronage and granting of privileges to universities and the academic community, was revealed, which was supposed to emphasize the advantages of their states and

state policy, to exalt the autocrats as among their contemporaries. It was determined that the historical, structural and meaningful development of the international European network of higher education institutions determined the formation of the modern university system. It is shown that her achievements had a significant influence and will continue to influence the evolution of the national system of higher education.

Key words: higher education, higher education institutions, development strategies and models, international network of universities, economic and historical foundations.

Постановка проблеми. Здобуття Україною незалежності, подальша розбудова власної держави, становлення та розвиток національної економіки, формування України як самостійного гравця в світовому масштабі відкрили широкі перспективи для побудови власної системи закладів вищої освіти. Успадкована від ліквідованого радянського союзу мережа університетів та інститутів стала основою для формування вже національної мережі. Проте її структура та зміст були орієнтовані на обслуговування саме радянської економіки, підготовці кадрів за лекалами планової економіки, виліплювання професіоналів з рисами «*homo sovieticus*», небезпечно зайвих в умовах становлення ринкової економіки. Тож, національний істеблішмент мав спонукати до проведення масштабного реформування вітчизняної системи підготовки спеціалістів з вищою освітою, переведенні її на рейки забезпечення кадрами вищої кваліфікації вже потреб національної економіки, що відроджувалась. Остаточне визначення українським народом та національними елітами безальтернативності європейського шляху інтеграції обумовило нову хвилю трансформацій у системі вищої освіти. Проте її реалізація не має та не може здійснюватись хаотично, за рандомно обраними напрямками та сегментами, з опорою на суб'єктивне бачення тих чи інших процесів у вищій освіті окремими її очільниками. Навпаки, реформування повинно набути комплексного характеру, бути ретельно вивіреном та спланованим, спиратись на належні науково обґрунтовані засадничі принципи проведення бажаних трансформацій у системі вищої освіти. Проведення подібних змін не можливе без відповідних наукових досліджень, насамперед, історії формування мережі закладів вищої освіти на теренах Європейського континенту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення та еволюції закладів вищої освіти, утворення їх мережі, особливості взаємодії між собою, суспільством та державою, специфіка організації управління, навчальної та наукової діяльності опинились у фокусі досліджень багатьох зарубіжних та

вітчизняних науковців. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує наукова спадщина таких дослідників, як О. Антонова, О. Васюк, А. Гордан, М. Кінценгер, А. Король, П. Лузан, Н. Сидорчук, Т. Туркот, К. Швабе, П. Шпек, Х. Хаак та багатьох інших [1; 2; 7; 13; 14]. Їх ґрунтовні розробки у цій предметній області окреслили коло подальших наукових розвідок, визначили основні проблеми дослідження історичного становлення університетів у пізній античний період та часи Середньовіччя, заклали вектори подальшого дослідницького пошуку, сформували його методологічну базу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте слід зазначити, що низка питань щодо розвитку міжнародної мережі закладів вищої освіти на теренах Європейського континенту й досі залишаються недостатньо розробленими. Саме це визначає необхідність проведення більш глибокого та ґрунтовного дослідження стратегій та моделей еволюції закладів вищої освіти, їх впливу та взаємовпливу на наступний розвиток національних економік європейських країн, вивчення досвіду їх діяльності та наслідків, що зумовило їх функціонування у європейському освітньому просторі, та ролі в зародженні та подальшому становленні університетської освіти в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні економічних, соціальних та історичних засад становлення та розвитку міжнародної мережі закладів вищої освіти, їх моделей та стратегій еволюції, впливу на формування та подальшу розбудову національних економік європейських країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заклади вищої освіти розпочали свою діяльність ще за часів античності. Перші свідчення про розбудову системи вищої освіти істориками задокументовані на основі писемних та матеріальних пам'яток Стародавнього Єгипту. Поява інфраструктурних об'єктів вищої освіти, сховищ папірусів, перших бібліотек, наукових розробок в галузях математики, архітектури, права, медицини фіксується ще в III столітті до нашої ери [1].

Одною з перших інституцій вищої освіти вважається «Дім життя» або Пер Анкх у Саїсі, де юнаки та дівчата могли отримати вищу медичну освіту.

Більш відомими для європейського наукового середовища є інституції вищої освіти, що функціонували та теренах Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Так, потужними осередками генерування та поширення наукових знань виступали академія Платона та ліцеум Аристотеля. Вже у ті часи стародавні мислителі бачили нагальну суспільну потребу в диференціації рівнів освіти, розрізнення в підготовці здобувачів шкільної (початкової та середньої) та вищої освіти. Потреби, що виникли у швидко зростаючих полісах, а у подальшому у величезних континентальних державах, у висококваліфікованих фахівцях в галузі астрономії, медицини, мореплавства, архітектури та будівництва, політиках, юристах та істориках зумовили розвиток нової ланки освітньої галузі – вищої освіти.

Схожі процесі щодо викристалізації вищої освіти як окремої складової системи освіти відбувались і в інших регіонах – в Стародавньому Китаї, Римській імперії, Візантії. Так, саме у Римі при імператорі Адріані в 135 або 139 році був заснований «атеней» або «афіненей», формально перший заклад вищої освіти, в якому був постійний штат викладачів, що включав професорів та доцентів [2] та зосереджував увагу на підготовці в сфері права, філософії та граматики. У Візантійській імперії Феодосієм II Граматиком у 425 році був створений перший імперський Константинопольський університет, що проіснував з перервами тисячоліття до 1453 року та став провідним центром генерування й поширення наукового знання у галузі медицини, біології, філософії, архітектури, математики та астрономії [3; 4]. Університет включав до свого складу низку структурних підрозділів, зокрема, технічну школу та бібліотеку, диференційовано підходив до освітньої підготовки здобувачів, формуючи патерни майбутнього бачення сутності, змісту та інфраструктури вищої освіти.

В багатьом продовжуючи цю традицію, формуються університети часів Середньовіччя в Європі. Саме вже вони в значній мірі започаткували традиції вищої освіти у тих формах, які репродукуються та розвиваються сучасними закладами вищої освіти у всьому світі. Першим закладами вищої освіти, що з'явилися в Середньовічній Європі вважаються:

1. Медична школа у Салерно, що розпочала свою діяльність близько 995 року. За неспростовними даними історичних розвідок, це був перший заклад вищої освіти, який вже розробляв та застосовував навчальні плани [5–6]. Так, відповідно до них протягом навчання в закладі три роки відводилось на вивчення логіки, протягом п'ятьох років студенти вивчали медичну справу, рік відводився на практичну підготовку здобувачів.

2. Болонський університет, заснований у 1088 році. Основними галузями підготовки здобувачів у цьому закладі вищої освіти традиційно були юриспруденція, медицина, філософія, фізика та інші природничі науки. Саме у цьому університеті ще у 1219 під патронатом папи Гонорія III була вперше запроваджена система здобуття докторських ступенів [7], що знайшло в подальшому не тільки широке розповсюдження у середньовічних європейських закладах вищої освіти, але й отримало продовження у своїх сучасних іпостасях й у новітній час.

3. Оксфордський університет, точна дата заснування якого невідома, проте перша підтверджена згадка про його діяльність зустрічається в писемних джерелах за 1096 рік. Ставши важливим осередком поширення та розвитку наукового знання на Британських островах, цей заклад вищої освіти вабить й мешканців інших регіонів. Одним з перших у світі іноземних лекторів стає фрісландський дослідник Емо фон Віттевірум (фон Хайзінга), що розпочав свою діяльність Оксфорді близько 1190 року та став відомим істориком-хроністом та натурфілософом [8]. Показнику наявності та кількості залучених до університету викладачів та студентів іноземного походження приділяється значна увага у сучасних методиках рейтингування закладів вищої освіти. Політичні конфронтації острівної влади з континентальною стали важливим фактором подальшого розквіту університету, розширивши базу майбутніх абітурієнтів [9–10].

Значну роль у піднесенні вищої освіти та розвитку закладів, що забезпечували її отримання, відігравали, з одного боку, політична конкуренція між можновладцями і, відповідно, щедрі пожертви з їх боку, встановлення протекцій та надання привілеїв університетам та академічній спільноті, що мало підкреслити переваги саме їх держав та державницької політики, звеличити самодержців як серед сучасників, так й в майбутньому.

З іншого боку, заклади вищої освіти залучали й багаті пожертви від приватних осіб.

Останні заповідали університетам та коледжам як земельні наділи, лани та ліси, так й робили безпосередні грошові внески на розвиток закладів вищої освіти, розбудови нових приміщень, бібліотек, аудиторій, житлових будинків, капличок [11]. Слід звернути увагу на особливості духовно-релігійного світогляду тогочасних меценатів закладів вищої освіти, що знаходило віддзеркалення на специфіці легітимізації спадку чи прижиттєвих пожертв у майні університету, конкретики їх юридичного оформлення. Заповіти пожертв досить часто включали жорсткі умови цільового використання успадкованих університетами майна та грошей, що додатково детермінувало примат теологічної складової в науково-дослідницькій та навчальній діяльності закладів вищої освіти. Тож не дивно, що члени багатьох релігійних орденів оселилися в Оксфорді, зокрема, августинці, домініканці, кармеліти та францисканці, маючи нагоду як для поширення своїх поглядів та світогляду, так й отримання джерел доходів і від жертвувачів, і від студентів.

У континентальній Європі роль потужного центру освіти та науки століттями, аж до Великої французької революції, відігравав Паризький університет [12], заснований близько 1200 року Філіпом II. Заклад вищої освіти надавав здобувачам можливість на факультеті мистецтв опанувати сім вільних мистецтв – граматику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, музику та астрономію. Так звані, більш «високі» факультети забезпечували освітню підготовку студентів у галузях юриспруденції, медицині та теології. Паризький університет не тільки став провідним освітнім центром у континентальній Європі, забезпечивши висококваліфікованими фахівцями європейські міста, але набув статусу альма-матер для цілої когорти видатних мислителів, вчених Середньовіччя, зокрема, святого Фоми Аквінського, святого Альберта Великого, Боєція Датського (Шведського), святого Джованні Бонавентури, Вільгельма (Ансельма) Овернського, Екхарта фон Хохайма тощо.

У цілому в умовах Середньовіччя університет представляв собою саме виключно європейський освітній заклад. Його утворювала спільнота викладачів і студентів, наділена особливими правами на самоврядування, визначення та виконання навчальних планів і цілей досліджень. Студенти, що виконали навчальний план мали право за відповідних умов на присудження публічно визнаних

наукових ступенів. Слід зазначити, що університет як явище є специфічним продуктом європейського середньовіччя. Жодна інша європейська інституція, окрім як університет, не змогла досягти такого абсолютного визнання в усьому світі від Заходу до Сходу та від Півночі до Півдня завдяки своїм узвичаєним, традиційним структурам та невід'ємно пов'язаним з цим науковим здобуткам.

Зараз, через тисячоліття освітні та наукові ступені, що сформувались та отримали розвитку в стінах середньовічного університету, а саме - бакалавра, ліценціата, магістра, доктора - визнаються в усьому багатоманітному сучасному спектрі політичних та ідеологічних систем [13]. Аристократичні, духовні титули, які здавались вічними у ті давні часи та мали потужну підтримку у вигляді влади, маєтностей, багатства, привілеїв, поступово втратили свою актуальність та повсякчасну придатність. Натомість, наукові та освітні ступені й надалі не втрачають свою приналежність як серед широких верств населення, так й для їх здобувачів, отримавши всебічне розповсюдження у сьогоднішньому глобальному світі, а в окремих країнах Європи навіть на рівні інституційного закріплення, перетворення та складову (факультативну) власних імен їх одержувачів.

Жага до знань, до можливості пізнати навколишній світ, зрозуміти його закономірності, присвятити своє життя пошуку нового, непізнаного, з одного боку, та бажання отримати високу професійну кваліфікацію, а з нею й доступ до більш заможного, успішного життя, набути звання бакалавру, а отже й в значній частині середньовічної Європи разом з тим й одержати законні підстави до подальшої нобілітації ставали потужним вабцем до університетів талановитої молоді континенту. Конкуренція між державами, їх самодержавними очільниками була додатковим чинником інвестицій у вищу освіту та її розвиток.

Середньовічні університети були автономними установами, які мали органи самоврядування. Вони, як і цех ремісників, мали різні привілеї, користувалися великою самостійністю і часто не підкорялися місцевій владі. Відстоюючи свою незалежність, співтовариство вчителів та учнів нерідко зверталося до короля, щоб захистити свої права, або вдавалося до страйку – припиняло навчання і покидало місто. Міська влада переважно просила їх повернутися назад, адже свій університет був честю для будь-якого міста [14]. Як наслідок, ціла мережа закладів вищої

освіти охопила європейський освітній простір у добу Середньовіччя.

Децентралізація вищої освіти, наявність численних її центрів в багатьох феодалних країнах Європи обумовили, з одного боку, формування її такої наріжної риси, як змагальність та конкурентність у боротьбі за кращих студентів та за кращі професорсько-викладацькі кадри. З іншого боку, залучення до освітнього процесу іноземних викладачів та орієнтація на іноземних студентів, волелюбність науковців та студентської молоді визначили шлях до певної автономізації та екстериторізації закладів вищої освіти, обумовили імперативність надання ним низки привілеїв з боку держави.

Такими, зокрема, стали виборені університетами права на самоврядування, отримання незалежності у своїй діяльності закладів вищої освіти від місцевих органів влади тощо. Тяглість цієї традиції однозначно прослідковується й в сучасній системі вищої освіти, її структурі, особливостях формування та діяльності виборних органах управління університетами, певної автономії та самостійності цих закладів від уряду.

Слід зазначити, що прагнення привілеїв і захисту з боку вищої влади коштувало своєї ціни. Хоча держава регулювала своїми едиктами та статутами такі питання закладів вищої освіти, як харчування та житло для студентів і викладачів, бібліотеки, права та обов'язки викладачів і студентів щодо питань забезпечення дисципліни, разом з тим, вони також включали вимоги вищої влади, які стосувалися академічних питань, таких як вступ і вимоги до випуску, тривалість навчання, а в деяких випадках навіть навчальні плани, зміст курсу та дозволені для використання книги. Іншими словами, такі статuti також діяли як

свого роду апіорний механізм «забезпечення якості», а також надаючи установі «ліцензію» на діяльність під захистом і «наглядом» вищої влади. Тим не менш, такі нормативні акти захищали університет як установу від втручання місцевих адміністрацій і церковних властей і заклали основи університетського управління, автономії та підзвітності, а також можливо стали підґрунтям зародження сучасних механізмів ліцензування та забезпечення якості вищої освіти [15].

Університет, отже, виник як унікальний європейський заклад і зайняв своє місце як третя і, можливо, найпотужніша трансформаційна сила в християнському світі, на додаток до духовної влади, яку представляє церква, і світської влади. Міжнародна мережа університетів у європейських країнах, яка становила трохи більше трьох десятків у 1400 році стрімко збільшувалась, продемонструвавши вражаючу динаміку у понад 100% за наступне сторіччя. Структурний, територіальний та змістовний розвиток європейської мережі закладів вищої освіти отримав продовження у наступні століття, забезпечивши формування сучасної університетської системи, видатні досягнення якої впливали та й надалі впливають на поступ вітчизняної системи вищої освіти.

Висновки. Досліджено особливості зародження системи вищої освіти, проаналізовано основні вехи її становлення в історичному контексті. Показано економічну роль університетської освіти, її прямий та опосередкований вплив на піднесення національного господарства, з одного боку, та роль розвитку продуктивних сил як фундаментального підґрунтя формування закладів вищої освіти, детермінанти їх топології та траєкторії еволюційного руху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Gordan A.H., Schwabe C. W. The Quick and the Dead: Biomedical Theory in Ancient Egypt. *Egyptological Memories*. Leiden : Brill Academic Publishers, 2004. URL: https://books.google.com.ua/books?id=1LbGCVIFtA4C&pg=PA154&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 21.02.2024).
2. Sherk R.K. The Roman Empire: Augustus to Hadrian. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. URL: https://books.google.com.ua/books?id=blVB5qsbnwIC&pg=PA181&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 21.02.2024).
3. Schreiner P. Konstantinopel – Geschichte und Archäologie. München : C.H. Beck Verlag. Wissen – Alte Geschichte, 2015. 128 S.
4. Speck P. Die kaiserliche Universität von Konstantinopel: Präzisierungen zur Frage des höheren Schulwesens in Byzanz im 9. und 10. Jahrhundert. München : C.H. Beck Verlag. 1996. 120 p.
5. Jankrift K. P. Krankheit und Heilkunde im Mittelalter. Darmstadt, 2003. P. 41–45.
6. Haage B. D., Wegner W. Salerno, Medizinschule von. In: W.E. Gerabek, B. D. Haage, G. Kiel, W. Wegner (Hrsg.) : *Enzyklopädie Medizingeschichte*. Berlin – New York : De Gruyter, 2005.

7. Kintzinger M. Wissen wird Macht: Bildung im Mittelalter. Ostfildern : Thorbecke, 2007.
8. Rieken B. Emo von Wittewierum. In: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*. Band 28. Bautz : Nordhausen, 2007. P. 575–578.
9. Cobban A. B. English University Life in the Middle Ages. Columbus : Ohio State University Press, 1999.
10. Ferruolo S. The Origins of the University. The Schools of Paris and their Critics, 1100–1215. Stanford : Stanford University Press, 1998.
11. Mietke J. Die mittelalterlichen Universitäten und das gesprochene Wort. *Schriften des Historischen Kollegs*. Band. 23. München, 1990. URL: https://www.historischeskolleg.de/app/uploads/2022/04/Vortraege23_miethke.pdf (дата звернення: 23.02.2024).
12. Rüegg W. (Hrsg.) Geschichte der Universität in Europa. Bd. 1: Mittelalter. München : C.Y. Beck, 1993.
13. Антонова О.Є. Слово про людину і науку Середньовіччя. *Історія університетської освіти: виникнення, становлення, розвиток*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2013. С. 7–17.
14. Haack H. Die Universitäten in Europa bis zum Anfang des 16. Jh., Die Universitäten in Mitteleuropa vom Beginn des 16. Jh. bis zum Beginn des 19. Jh. In: *Atlas zur Geschichte*. Band 1. Gotha – Leipzig : Geographisch-Kartographische Anstalt, 1973. P. 44–53.
15. Gürüz K. Quality assurance in a globalized higher education environment: an historical perspective. İstanbul, 2007. URL: <https://web.archive.org/web/20080216111819/http://www.ionio.gr/microsites/css/2006/docs/2007/QAIntro.K.Guruz.2007.doc> (дата звернення: 11.01.2024).

REFERENCES:

1. Gordan A. H., Schwabe C. W. (2004) *The Quick and the Dead: Biomedical Theory in Ancient Egypt. Egyptological Memories*. Leiden: Brill Academic Publishers, 2004. URL: https://books.google.com.ua/books?id=1LbGCVIFtA4C&pg=PA154&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (accessed February 21, 2024)
2. Sherk R. K. (1988) *The Roman Empire: Augustus to Hadrian*. Cambridge: Cambridge University Press. URL: https://books.google.com.ua/books?id=bIVB5qsbw1C&pg=PA181&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (accessed February 21, 2024)
3. Schreiner P. (2015) *Konstantinopel – Geschichte und Archäologie*. München : C.H. Beck Verlag. Wissen - Alte Geschichte. 128 p.
4. Speck P.(1996) *Die kaiserliche Universität von Konstantinopel: Präzisierungen zur Frage des höheren Schulwesens in Byzanz im 9. und 10. Jahrhundert*. München : C.H. Beck Verlag. 120 p.
5. Jankrift K. P. (2003) *Krankheit und Heilkunde im Mittelalter*. Darmstadt. P. 41–45.
6. Haage B. D., Wegner W. (2005) Salerno, Medizinschule von. In: W.E. Gerabek, B. D. Haage, G. Kiel, W. Wegner (Hrsg.) : *Enzyklopädie Medizingeschichte*. Berlin – New York : De Gruyter.
7. Kintzinger M. (2007) *Wissen wird Macht: Bildung im Mittelalter*. Ostfildern : Thorbecke.
8. Rieken B. (2007) Emo von Wittewierum. In: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*. Band 28. Bautz : Nordhausen. P. 575–578.
9. Cobban A. B. (1999) *English University Life in the Middle Ages*. Columbus : Ohio State University Press.
10. Ferruolo S. (1998) The Origins of the University. The Schools of Paris and their Critics, 1100–1215. Stanford : Stanford University Press.
11. Mietke J. (1990) Die mittelalterlichen Universitäten und das gesprochene Wort. *Schriften des Historischen Kollegs*. Band. 23. München, 1990. URL: https://www.historischeskolleg.de/app/uploads/2022/04/Vortraege23_miethke.pdf (accessed February 23, 2024)
12. Rüegg W. (1993) *Geschichte der Universität in Europa*. Bd. 1: Mittelalter. München : C.Y. Beck.
13. Antonova O. Іe. (2013) Slovo pro liudynu i nauku Serednovichchia [A word about man and science of the Middle Ages]. In *Istoriia universytetskoi osvity: vynyknennia, stanovlennia, rozvytok* [History of university education: origin, formation, development]. Zhytomyr, pp. 7–17. (in Ukrainian)
14. Haack H. (1973) Die Universitäten in Europa bis zum Anfang des 16. Jh., Die Universitäten in Mitteleuropa vom Beginn des 16. Jh. bis zum Beginn des 19. Jh. *Atlas zur Geschichte*. Band 1. Gotha – Leipzig : Geographisch-Kartographische Anstalt.
15. Gürüz K. (2007) *Quality assurance in a globalized higher education environment: an historical perspective*. İstanbul. URL: <https://web.archive.org/web/20080216111819/http://www.ionio.gr/microsites/css/2006/docs/2007/QAIntro.K.Guruz.2007.doc> (accessed January 11, 2024)